

A szabadságharc bukása után az a nőnevelés, mely a polgárosodás és a nemzeti gondolat egyik zászlóvivője volt, nem élhetett tovább. Bár a hatvanas évek a polgárosodás következőben újabb fellendülést eredményeznek, a demokratikus szellemű nőnevelés derékba tört. „Sajtóhangok a nők hivatásáról és művelődéséről az abszolútizmus korszakában; Az intézményes nőnevelés az abszolútizmus korszakában” c. fejezetek beszámolnak arról, hogy a nőmozgalom célja ebben az időben már csak az uralkodó osztály leányainak férfiakkal azonos szintű nevelése volt.

A hosszúra nyúlt bevezető — mely azonban csak javára irandó a műnek — értékes támogatást nyújt az olvasónak az utána következő szemelvények értékelésében. A szemelvények összeválogatása szerencsésnek mondható, mert képet ad az egész nőnevelési és nőemancipációs harcról SENNOVITSTÓL — BRUNSZVIKON — TAKÁCS ÉVÁN — FÁY

ANDRÁSON — KARACS TERÉZEN és TELEKI BLANKÁN keresztül egész LÖVEI KLÁRÁIG.

A válogatás és az egész tanulmány nemcsak a pedagógusoknak és a neveléstörténet-szek számára lehet érdekes, hanem művelődéstörténeti vonatkozásai miatt történettudományunk is felhasználhatja, hiszen hazai összefoglaló jellegű nőemancipációs munka még nem jelent meg.

A magas színvonalú marxista általánosítások mellett nem feledkezik meg a szerző az alapos filológiai és pedagógiai részletekig hatoló elemzésről sem, hogy a kettő szintézisében hozzon létre egy igazi neveléstörténeti munkát. Éppen ezért venné örömmel a magyar neveléstörténet, ha Orosz Lajos nőnevelési kutatásait tovább folytatná, és a századforduló mozgalmait mielőbb egy hasonló szintű tanulmányban a nyilvánosság elé tárná.

Kiss György

A PEDAGÓGIAI SZEMLEBEN 1962-BEN MEGJELENT NEVELÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOKRÓL ÉS KÖNYVISMERTETÉSEKRŐL

A Pedagógiai Szemle neveléstörténeti rovata az elmúlt évben is közölte az egyre kiszélesedő pedagógiatörténeti kutató munka legértékesebb alkotásait. A kiszélesedést már az a tény is jelzi, hogy a publikációk döntő többsége gyakorló tanárok kutatásainak eredménye. Ez a munka azonban nemcsak személyi összetételében, hanem bizonyos mértékig témájában is kiterjedtebbé vált. A témát magyar neveléstörténeti tanulmány közül hat olyan találunk, melynek megírása alapos helytörténeti kutatást igényelt. Örvendetes tény ez, hiszen az elmúlt években éppen ennek hiánya jelentette a legnagyobb problémát átfogóbb kutatásaink számára.

A magyar témákon belül a másik kellemes érzést kiváltó jelenség az, hogy a kutatások zöme nem a régi századokkal foglalkozik, hanem inkább a közelmúlt, a Horthy-korszak közoktatási kérdéseivel, sőt már a felszabadulás utáni évek feldolgozásával is találkozunk egy tanulmányban. Maga az a tény, hogy egyre szélesebb körben és ugyanakkor kialakuló szocialista közoktatásügyünk szempontjából fontos, elsősorban polgári nézeteket vesznek kritika alá a tanulmányok írói, egy nagyon egészséges folyamat megindulását bizonyítja a neveléstörténeti feltáró munkában.

Az örvendetes jelenségek mellett azonban mégis meg kell jegyeznünk, hogy a kutatások és a közlemények nem tudnak minden vonatkozásban támogatást és segítséget nyújtani szocialista neveléstudományunknak. Első helyen hiányoljuk, hogy a nevelés területei közül csak az értelmi- és esetleg az erkölcsi nevelés

kérdéseivel foglalkoznak a kutatók, és kevesebb figyelmet szentelnek már a politechnikai nevelésnek, és ugyanakkor egyáltalában nem törődnek az esztétikai és testi nevelés múltbeli tapasztalataival.

Bár a fenti kérdésekről egyes szakfolyóirataink (Énektanítás) említést tesznek, mégsem tarthatjuk az eredményeket kielégítőnek. Éppen ma, amikor közoktatáspolitikánk oly nagy súlyt helyez az esztétikai nevelésre, fokozottabb szükségét érezzük ezen a területen is nemcsak a haladó hagyományok feltárásának, hanem a régi ízlésnevelés marxista kritikájának is. Reméljük, hogy az elkövetkezendő kutatások ilyen irányba is ki fognak terjedni.

A fenti megállapításunkkal van kapcsolatban az a jelenség is, hogy a tanulmányok némelyike csak művelődéstörténeti vonatkozásaiban tárja fel az adott korszak problémáit. Nem vizsgálják meg a szerzők a kimondottan nevelési kérdéseket még ott sem, ahol erre lehetőség nyílik. A nevelési intézmények fejlődése kétségtelenül tárgyát képezi a neveléstörténetnek, de soha nem szabad megfélemlíteni arról, hogy ezek is csak egy nagyobb nevelési eszménykép érdekében születnek, és így rajtuk keresztül a korabeli pedagógia céljai, törekvései jelentik a kutatások végcélját. A további feltáró munkában, úgy véljük, ezt a szempontot is érvényesíteni kellene.

Egyetemes neveléstörténeti vonatkozásban jelentős tényezőként mutatkozik be a munkásmozgalom pedagógiai elképzeléseinek feltárását célzó forrásközlemény. Ugyanakkor hiányolnunk kell, hogy egyetlen nevelés-

történeti publikációk csak ilyen kis számban (5) jelentek meg. Feltételezzük, hogy ennél szélesebb körben is folyik ilyen irányú kutatómunka pedagógusaink körében.

Neveléstörténetünk egyik elhanyagolt területéhez, középkori oktatásügyünk kialakulásához nyúl vissza DR. MÉSZÁROS ISTVÁN: Világi iskolázásunk kezdetei c. tanulmányában (P. Sz. 7—8. sz.). Kifejti, hogy mivel a polgárság városi iskolái is az egyház kezében voltak, így a világi iskolázás első formáját az iskolamesterek magánoktatásában kell látnunk. Felveti a világi oktatás kapcsolatát a polgárság magasabb igényeivel. Nálunk ez a folyamat adatai szerint a XIV. század végén indult meg. A XV. századból pedig már tankönyv is maradt ránk, GYÖRGEY mester kereskedelmi számtanja.

Számos új adattal bővíti a keszthelyi Georgikonról kialakult elképzelésünket SÜRE SÁNDOR két tanulmánya: Oktatás és közönség a keszthelyi Georgikonban (5. sz.), valamint Pedagógiai munka a keszthelyi Georgikonban (2. sz.). A többnyire az oktatás menetről, a szemléltető eszközökről, a tanárok és tanulók helyzetéről, valamint a Helikon könyvtár használatáról szóló tanulmányok igen értékes részei a praktikánsok gyakorlati képzését tárgyaló fejezetnek. A Georgikon növénydekeinek erkölcsi neveléséről is érdekes leírásokat nyújt a szerző, pl. a társaságon kívülség miatt a gyakornokok egyetlen szórakozása az italozás. Bár a tanulmányok egy hosszabb értekezés részeit képezik, mégis meg kell jegyezni, hogy az etikai gondolatok mélyebb megalapozást kívántak volna, elsősorban a felvilágosodás filozófiájának gyakorlati megnyilatkozásai miatt. Éppen FESZTETICH fiziológiára elképzelései adják meg a magyarázatot pl. a felemás feudális és kapitalista morálon nyugvó nevelésre.

Komoly elvi problémákat vet fel és próbál tisztázni BAJKÓ MÁTYÁS: A reformkori nevelésügy néhány elvi kérdése c. tanulmánya (5. sz.). A szerző szerint a három megoldandó kérdés: a periodizáció, az ifjúság szerepe a nevelésügy reformjában, és a közoktatáspolitikai összefüggése a nemzetiségi kérdéssel. Legjelentősebb megállapítása a periodizációra vonatkozik. Helyteleníti a történeti és neveléstörténeti korszakbeosztás azonosítását. Kifejti, hogy az irodalomhoz hasonlóan a neveléstörténetben is meg kell találni az elfogadható periodizációs pontokat. Így szükségesnek tartja már 1831, tehát a reformkor kezdete előtt előkészítő időszak beiktatását, amely az 1825—27. évi országgyűléssel veszi kezdetét. Ezt indokolja szerinte a köznevelés megreformálásának polgári szükséglete mellett az Akadémia megalapítása, valamint az Országos Tanügyi Albizottság működésének megindulása is. Ugyancsak ebben a periódusban kezdenek a közoktatáspolitikai harcokban egyre

erőteljesebben részt venni a megyék is. Az ifjúság szerepét a nemzeti nevelés kibontakozásában a deákos kultúra elleni küzdelemben látja. A harmadik kérdésben a nemzetiségi magyarosítását veti fel neveléspolitikai vonatkozásban.

OROSZ LAJOS könyvének (A magyar nőnevelés úttörői) egy részletét közli megemlékezéséért TELEKI BLANKA halálának 100 éves évfordulójára a Pedagógiai Szemle 10. száma. (Teleki Blanka pedagógiai munkássága.)

A dualizmus korát két tanulmány képviseli. REGŐS JÁNOS: Miért nem sikerült létrehozni Vas megyében Eötvös József „népnevelési egyesületét” (7—8. szám) c. dolgozatában Eötvös kultúrpolitikájának demokratikus oldalát igyekszik bemutatni. Eötvös a közvélemény megfelelő hangulatának és a népoktatást támogató igényének megszervezése érdekében akarta létrehozni a népművelési egyesületeket, melyek lényegében társadalmi szervezetek lettek volna. A szerző alapos, elsősorban levéltári anyagokra támaszkodva bizonyítja be, hogy Eötvösnek ez a próbálkozása is az egyház ellenállása miatt bukott meg. A komoly kutatómunkát eláruló tanulmány értékét csak növelte volna annak rövid felvázolása, hogy Eötvös miért gondolta társadalmi úton megoldani a népoktatást.

A kor tanügyi harcainak egy részletét vázolja fel FELKAI LÁSZLÓ: Tanítógyűlések az 1867-i kiegyezést követő évtizedben c. (9. sz.) tanulmányában. A szerző kiemeli, hogy a tanító-mozgalomnak nagy szerepe van a konzervatizmussal és a klerikalizmussal szemben vívott harcban. Két tanítógyűléssel ismerünk meg az ilyen irányú megnyilatkozások felfelé ívelő történelmi szakaszából: 1870-es és 1874-es évből. A tanítók első országos szintű gyűlésén még érződik az Eötvös-től és a népoktatási törvénytől újat váró hangulat, hiszen itt még olyan kérdéseket tárgyalnak, mint a közös iskolák problémája. A második tanácskozás már főként az oktatási munka kérdéseivel foglalkozik és ugyanakkor teljesen mellőzi a politikai témákat. Ez utóbbi tényben a szerző már a TISZA KÁLMÁN által irányított politika első eredményeit véli felfedezni, mely a kultúrpolitika területén is a megalkuvást igényelte.

A Pedagógiai Szemle második számának Szemle rovata közli KÖRTE SÁNDOR kandidátusi értekezéseinek téziseit: A magyarországi munkásmozgalom népoktatási törekvései a népoktatás alapkérdéseinek tükrében címmel. Az értekezés a kiegyezéstől az első világháború végéig vizsgálja nevelésügyünk alakulását teljesen új aspektusból. Reméljük, hogy mielőbb a nagy nyilvánosság elé fog kerülni nyomtatásban is ez a tézisei alapján sokat ígérő értekezés.

A Tanácsköztársaság egyik kiemelkedő politikai és pedagógiai egyéniségét mutatja be

KUBINYI FERENC : Krenusz János-t (12. sz.). 1919-es pedagógiai hagyományok feltárásával nem nagyon büszkélkedhet neveléstörténésünk. Éppen ezért külön dicséret illeti a szerzőt. Figyelemre méltó még az a tény is, hogy a témával kapcsolatos eddigi közléseket komoly kritika alá tudja venni saját helytörténeti kutatásai alapján.

A **HORTHY**-korszak közoktatás politikáját tárgyaló tanulmányok közül **JÓBORÚ MAGDA** : A nevelés szelleme a Horthy-korszak középiskolájában c. munkája emelkedik ki. A szerző a **KLEBELSBERG** és a **HÓMAN** miniszterek által irányított iskolapolitika azonos és eltérő vonásait vizsgálja. A neonacionalizmus ideológiáján nyugvó „keresztény-nemzeti” nevelésnek a következő feladatai voltak : A régi nemzeti érzés ápolása és az irredentizmus támogatása, másodsorban harc az internacionalizmus ellen, harmadszor a hungarizálás, vagyis visszamagyarosítás az eljudealizálódással szemben. **KLEBELSBERG**nél kultúrpolitikai elképzeléseinek kialakulásában a szerző véleménye szerint nagy szerepe volt az olasz pedagógiának. A harmincas évek már a fasizmus erősödését jelentik a politikában, és ez megmutatkozik az egyre agresszívabb iskolapolitikában is. Gömbös jelszava válik uralkodóvá : „...nem tanítani, hanem nevelni kel!” A politika és egyben a nevelési eszmény változását a következőképpen jellemzi a szerző : „1924-ben még az volt a közhangulat, hogy minden magyarból legyen egy-egy diplomata, s ezeknek a szakvégtzettségét és nyelvtudását kell a revízió szolgálatába állítani. Azóta megváltozott a helyzet, minden szakemberben aktív és offenzív nacionalizmusnak kell élnie ahhoz, hogy a revízió minél előbb megvalósuljon” (316. l.). Az ezekben az években megjelent „Általános és Részletes Utasítások” nagyon alapos nevelési utasításokat is tartalmaznak, ami eddig még nem fordult elő. A szerző kimutatja, hogy nincs lényeges különbség a két évtizedes nevelési törekvései között, csupán a harmincas években még fokozottabban nyilvánul meg a háborúra és a szocializmus elleni harcra történő felkészítés az iskolában.

Jelentős elvi kérdéseket tisztáz **SZABOLCS OTTÓ** : A Klebelsberg-féle iskolapolitika osztályjellegének kérdéséhez c. (1. sz.) tanulmánya is. A szerző a kor kiemelkedő politikusainak és magának a kultuszminiszternek írásából és beszédeiből vett idézetekkel rombolja szét a „Klebelsberg-mitosz” maradványait. Hangsúlyozza, hogy „Klebelsbergert nem az általános műveltség emeléséért érzett polgári felelősségtudat hatotta át és mozgatta, — sokkal inkább a Horthy-fasizmus politikusának nagyon is meghatározott politikai törekvései. Ezek a politikai törekvések pedig a iskolapolitikát alárendelték az ellenforradalom fő bázisa, a magyar történelmi intelligencia, más szóval a középosztály, a magyar dzsentri

származású hivatalnokkar érdekeinek” (54—55. l.). Mivel a köztisztviselői pálya az intelligencia előtt elzárult, a kultúrpolitika fő célja hogy a „középréteg” gyermekeit más értelmiségi pályákra helyezze el. „Ennek volt alárendelve a numerus clausus, az ösztöndíjpolitika, a tantervek, a tananyag, az iskolatípusok, az iskolába való felvételek, létszám és összetétel kérdései stb.” (56. l.). A szerző egyik nagy érdeme, hogy a történész alaposágával — ahol lehet — a forrásokat beszélteti.

Szinte a fenti téma kiegészítése **HEKSCH ÁGNES** : Adatok a numerus clausus történetéhez (7—8. sz.) c. tanulmánya. Az 1920. XXV. tc. nemzetiségi és faji szempontok szerint szabályozza a hallgatóság felvételét az egyetemre. **HALLER ISTVÁN** vallás- és közoktatásügyi miniszter a kontingentalást a képzés színvonalának emelése és „a szellemi proletariátus termelésének” elkerülése érdekében szorgalmazza. A tanulmány a Budapesti Egyetem Bölcsészettudományi Karának az 1919. szeptember 17-i tanári üléséről készült eredeti jegyzőkönyv ismertetése, mely a törvény megalkotásának előtörténetéhez és a liberális mondatokba burkolt fasizta szellemű felsőoktatási politika megértéséhez nyújt segítséget.

A Horthy-rendszer tanárainak nyomorúságos viszonyait tárja fel **DÉKÁN KÁROLY** : Adalékok az ellenforradalmi korszak középiskolai (gimnáziumi) tanárainak helyzetéről (3. sz.). A tanárok az egyetem elvégzése után évekig állás nélkül várták (ahogy akkor nevezték, a „várakozási idő” alatt), hogy óradíj helyettesi beosztást kapjanak. Ezután még további éveknek kellett eltelnük ahhoz, hogy az illető megkaphassa — ha szerencsés — tanári kinevezését. A gazdasági válság csak rontott ezen az amúgyis sivár helyzeten. Több dokumentumot közöl a szerző, melyeket az **ÁDOB** révén nyújtottak be a tanárok elhelyezésük, ill. életkörülményeik javítása érdekében. A helyzet azonban nem változott a háború kitöréséig. „1938-ban az 1—4 évig tanító tanároknak és tanárnőknek nem kevesebb, mint 83⁰/₀-a volt helyettes és óradíjas tanár. Az ötéves szolgálattal rendelkezők közül 70⁰/₀ még nem volt rendes tanár, azaz 75—80, illetve 110 pengős fizetésben részesült. A 6—10 évi szolgálattal bíró tanárok közül 31⁰/₀, a tanárnők közül pedig 44⁰/₀ nem volt kinevezve” (237. old.).

DANCS ISTVÁN : Adatok a nemzeti bizottságok iskolaiügyi tevékenységéhez (11. szám) című dolgozata már felszabadulás utáni közoktatásügyünk első lépéseiről ad számot. A széles körű helytörténeti kutatásokra támaszkodó tanulmányban kimutatja a szerző, hogy a nemzeti bizottságok mindenütt segítették az oktatás megindítását, a személyi feltételek biztosítását. A bizottságok rendeleti úton történő megszüntetésük után is a demokratikus szellem

örzői maradtak az iskolákban köznevelésünk helyes irányának kialakulásáig. A nemzeti bizottságok jelentős szerepet vállaltak a régi uralkodóosztályok műveltségi monopóliumának felszámolásában is, és ezért támogatták a NÉKOSZ mozgalmát, majd pedig az iskolák államosítását.

VITA ZSIGMOND: A háromszáz éves nagyenyedi Bethlen-kollégium c. (10. sz.) tanulmánya Romániából érkezett. A szerző a kollégium története néhány haladóbb mozzanatának kiemelése mellett elsősorban szervezeti felépítését és az abban beállt változásokat írja le. Új ismereteket is szerzünk a tanulmány révén elsősorban a kollégiumban folyó nevelő munkáról. A szerző XVIII. századi adatokra támaszkodva bizonyítja, hogy a gyakorlati oktatás nem volt idegen a nagyhírű intézmény vezetőitől. A kollégium növendékei minden évben részt vettek a nagy kiterjedésű birtok gazdasági munkáiban. Tájékoztatót kapunk arról is, hogy a kollégium középiskolája mellett négy osztályos tanítóképző, valamint 1957 óta óvónőképző is működik.

Az egyetemes neveléstörténetet néhány jelentős évfordulóról történt megemlékezés képviseli elsősorban. SZÁVAI NÁNDOR: Jean Jacques Rousseau-ról (6. sz.) születésének 250. és az Emil című mű megjelenésének 200. évfordulója alkalmából írt nagyon szép megemlékezést. Kiemeli ROUSSEAU elmaradottságát a francia materialistákhoz képest a természet megértésének vonatkozásaiban, de rámutat arra is, hogy a leghaladóbb nézeteket hirdette a társadalom átalakulásával kapcsolatban. Ezzel a ténnyel szorosan összefüggnek előremutató pedagógiai elképzelései.

KÖTE SÁNDOR: A. I. Hercen pedagógiai öröksége (4. sz.) c. tanulmányában adózik a 150 éve született orosz forradalmi demokráta emlékének. A neves író és publicista pedagógiai hagyatékából a cselekvő embereszményt ragadja ki. HERCEN természetesen már túljutott az utópisták nevelést fétisizáló nézetén, és így cselekvő embere, aki a társadalom változásaival együtt formálja önmagát és környezetét is, egyik legkézzelfoghatóbb elődje a szocialista embereszménynek.

VÁG OTTÓ: Az I. Internacionálé genfi kongresszusának határozata a nevelésről (1866) (12. sz.) c. tanulmányában munkásmozgalmi dokumentumokat mutat be. Pontos filológiai elemzésen keresztül kimutatja, hogy a határozat MARX „Instrukció” c. üzenete alapján készült. Ez a dokumentum tartalmazza először sommásan a munkásosztály pedagógiai követeléseit, melyek között az értelmi és testi mellett megtaláljuk a politechnikai nevelés szükségességének felvetését is. Közli a tanulmány a brüsszeli kongresszus határozatát is a felnőtt munkások között végzendő felvilágosító munkáról.

Egy német kutató tanulmányát is közli a Pedagógiai Szemle 2. száma, FITZ MÜLLER: Makarenko pedagógiája a nyugati polgári irodalom tükrében címmel ZIBOLEN ENDRE fordításában. A cikk két nyugati pedagógus MAKARENKÓRÓL alkotott felfogásának kritikai bemutatása. A szerző kiemeli azt aényt, hogy sokan szimpatizálnak az Egyesült Államokban és Nyugat-Németországban is MAKARENKÓVAL, de ideológiai téren képtelenek megérteni, és éppen ezért nem is értik rendszerének lényegét. Sokan azonban a kommunizmus elleni rágalomhadjáratokból MAKARENKÓT sem hagyják ki, és így teljesen elvetik, sőt nemegyszer meg is hamisítják.

GORDOSNÉ SZÁBÓ ANNA: Fejezetek a gyógypedagógia történetéből. Kandidátusi értekezés tézisei (1. sz.). Örvendetes, hogy ez a terület is végre szakember tollából feldolgozásra kerül új marxista értelmezésben.

Az 1962. évben a következő neveléstörténeti tárgyú könyvismertetéseket közölte a Pedagógiai Szemle. KÖTE SÁNDOR: A Szarvasi Felsőfokú Óvónőképző Intézet évkönyve. KISS GYÖRGY: Pataki Ferenc, „Az utópista szocializmus pedagógiája. Nagy Sándor „Az oktatási folyamatra vonatkozó nézetek történelmi alakulása és mai helyzete” című könyvét FALUDI SZILÁRD ismerteti.

Hegedűs András Gárdonyiról írott munkáját (Gárdonyi, a néptanító) KÖTE SÁNDOR, August Bebel: Charles Fourier élete és eszméi c. könyvét PATAKI FERENC ismerteti.

Kiss György

PÁDAGOGIK

A Német Központi Pedagógiai Intézet folyóiratának XVII. évfolyama

I.

A Pädagogik a szocialista nevelés elméletének és gyakorlatának tudományos folyóirata. A XVII. évfolyam 12. száma 1168 oldal terjedelemben jelent meg. A gazdag anyag szerkezeti felépítését az alábbiakban lehetne felvázolni:

1. *Általános pedagógiai érdeklődésre számotartó elvi fejtegetések.* Ilyenek pl.: az imperializmus általános válságának kulturális oldala, a német imperializmus nemzetellenes koncepciója, a marxista-leninista államelmélet és a szocialista demokrácia fejlődése stb.

2. *A szocialista nevelés elmélete és gyakorlata.* Ez a folyóirat fő része. Általános nevelési